

Les excavacions a l'Antic Portal de Magdalena: noves dades sobre l'urbanisme antic de la ciutat de Lleida

FERRAN PUIG, PURIFICACIÓN LAZARO

L'excavació d'urgència de l'Antic Portal de Magdalena es troba situada a l'extrem nord-oriental del casc antic de Lleida, just a la zona de contacte amb l'inici de les àrees d'eixample modernes de la ciutat. Es tracta d'un indret pla, de forma aproximadament rectangular, amb una superfície d'uns 4.000 m², situat als peus del turó de La Seu, concretament entre els carrers de Pi i Margall, la Parra i la plaça de Mossèn Jacint Verdaguer. Aquesta zona, qualificada pel Pla Especial del Centre de Lleida com d'equipaments, havia estat destinada a la construcció d'un Auditori-Conservatori Municipal de Música i també d'un aparcament soterrani d'iniciativa privada.

La Paeria, davant la possibilitat que els rebaixos de terra poguessin malmetre o destruir restes arqueològiques, en cas d'existir, acordà juntament amb el Servei d'Arqueologia de la Generalitat, que s'emprenguessin les tasques de prospecció del solar. A tal efecte, s'obriren mecànicament i també de forma manual 18 cales de 2 × 2 m que van donar un resultat positiu quant a l'existència de nivells d'ocupació antics a la pràctica totalitat del solar. Evidentment aquesta circumstància féu variar els primitius plantejaments de realització de l'obra, ja que s'hagué de realitzar una lectura arqueològica més acurada i minuciosa de la importància de les restes localitzades. Així, es procedí a efectuar una excavació en extensió d'una zona àmplia del solar (18 × 18 m) en el lloc on es cregué més adient (Magdalena A). Els resultats que, com veurem més endavant, evidenciaven una interessantíssima seqüència estratigràfica, feren reconsiderar l'opció de construcció de l'aparcament. Així es procedí a efectuar sondeigs més amplis en aquesta zona, per tal d'avaluar-ne la similitud estructural dels nivells apareguts a Magdalena A amb els de la zona d'aparcament (Magdalena B). El resultat afirmatiu d'aquests treballs comportà

un acord institucional segons el qual es declarava zona de reserva arqueològica la zona dedicada a aparcament (i, per tant, no es construïa), i es procedia a efectuar una excavació en extensió i en profunditat de tot el sector ocupat pel futur Auditori Municipal.

Aquesta àrea, d'uns 1.500 m² i 6 m de potència estratigràfica, que inclou Magdalena A, és la que ha proporcionat la majoria de les dades que exposarem seguidament. Després de l'excavació dels diferents nivells i estructures apareguts, que pertanyen als diversos moments històrics de l'evolució de la ciutat, es decidí conservar part de les estructures arquitectòniques d'època romana en una sala d'exposicions habilitada en el subsòl de l'Auditori, a mode de Museu Monogràfic, on s'hauran d'explicar els diversos aspectes derivats del procés d'excavació, així com la relació dels resultats amb la història de la ciutat.

RESULTATS

L'excavació de Magdalena és molt complexa quant a resultats, ja que ha proporcionat un conjunt estratigràfic de difícil lectura degut a la diversitat dels seus components, així com per l'abundància dels elements exhumats i, en conseqüència, de la multiplicitat de dades que han proporcionat per ara els treballs. Hem de tenir en compte que en el solar de l'Auditori s'hi localitza una seqüència estratigràfica que ens mostra molts dels elements de l'evolució urbanística de la ciutat des d'època pre-romana fins a l'actualitat.

Seguidament intentarem fer un resum de les troballes a l'Antic Portal de Magdalena, tot fent especial esment dels resultats que fan referència als aspectes arquitectònic i urbanístic, així com de la relació que tenen amb la història de la ciutat.

A) L'horitzó més antic que es documenta correspon a un moment romà-republicà o tardo-ibèric que podem datar entre els segles II i I a.C. Es tracta de nivells estratigràfics sense estructures recolzats sobre el terreny al·luvial estèril d'un antic llit del Segre, actualment situat a uns 300 m de distància. Es tracta d'un moment sense relació clara amb el conjunt urbà d'Iltirida, situada sens dubte en la zona alta del turó de la Seu. Entre els materials apareguts, típics d'aquesta època, hem de destacar la presència d'un conjunt d'ossos humans de procedència incerta totalment dispersats, pertanyents, potser, a remocions d'algunes inhumacions preexistents en la zona.

B) Al damunt d'aquests nivells es localitza un gran edifici construït amb tècnica variada, a base de grans carreus combinats amb paraments d'*opus incertum*, sense morter.

En aquests moments l'edifici, encara en curs d'excavació, s'ha pogut estudiar en una superfície d'uns 800 m² (42 × 19 m), presentant una

Fig. 1. — Vista general de la darrera fase d'ocupació (segle XVII).

distribució aproximadament rectangular al voltant d'un pati quadrangular situat perifèricament en la zona oest de l'edifici, a partir del qual s'hi accedeix mitjançant una rampa paral·lela a la façana posterior de la construcció.

Interiorment presenta una distribució amb àmbits de diferents dimensions, sense una funcionalitat clara, amb algunes restes de recobriments parietals policromats, amb pavimentació de terra batuda de color verdgrisós o bé d'argila piconada. En l'extrem sud-oriental de l'edifici s'hi localitza un pou d'aigua potable de forma aproximadament quadrada destinat probablement a un ús domèstic.

En general, el seu estat de conservació no és gaire bo, degut a les actuacions antròpiques posteriors que el van malmetre notablement. Això no obstant, en alguns indrets es conserven a alçades superiors als 3 metres, essent la zona sud la més destruïda.

La funcionalitat de l'edifici és totalment incerta, ja que no s'ha localitzat, malgrat l'extensió dels treballs, cap àmbit que sigui indicatiu de les tasques que s'hi desenvolupaven. És interessant el conjunt d'enterraments infantils (11 fins al moment) que, distribuïts per tot l'edifici, trobem sota els paviments d'ús. Aquest fet sembla que permet descartar la possibilitat que es tracti d'un complex industrial tipus taller o magatzem, així com també és indicatiu de possibles pervivències dels rituals d'èpoques anteriors, que es veuen complementats amb la troballa de diverses olles amb ous al seu interior, que també es localitzen al subsòl de l'edifici.

Cronològicament l'edifici ha proporcionat una estratigrafia molt variada i rica en materials que ens dona una datació d'inicis del segle I d.C. per a la fundació de la construcció, amb una fase d'ocupació que, com a màxim, arriba al començament del segle I. A partir d'aquest moment l'edifici s'abandona i comença un llarg procés de reomplert al llarg dels segles posteriors, sobretot del segle III d.C.

Respecte a l'urbanisme de la ciutat, sembla, basant-nos en els coneixements actuals, que el nostre edifici se situa fora de l'hipotètic nucli urbà, encara que del conjunt de troballes sembla deduir-se una utilització de la franja de terreny entre turó i riu al llarg de diversos segles de la vida d'Ilerda.¹

A partir d'aquest moment històric trobem un hiatus urbanístic en el solar de Magdalena, durant el qual no es documenta cap nivell clar d'ús ni de construcció, encara que pels materials que hi localitzem, sembla que per aquesta zona s'hi hauria de localitzar algun conjunt arqueològic d'època baix imperial d'una importància relativa.

C) La següent fase d'ocupació del solar s'escau ja en plena etapa de domini musulmà. Es tracta d'un moment de creixement urbà, amb una

1. JUNYENT-PÉREZ (1985): «Noves dades sobre la ciutat romana d'Ilerda», a *Tribuna d'Arqueologia 1982-1983*. Barcelona, pp. 65-75. PÉREZ, ARTURO (1984): *La ciutat romana d'Ilerda*. Lleida, 1984.

expansió que ultrapassa notablement els límits ancestrals de la ciutat. És en aquest moment que el solar que ens ocupa entra de ple dins de la vida urbana de la ciutat.

Així veiem com es realitza una completa xarxa viària amb carrers estrets de traçat prou regular que configuren els precedents clars de la trama actual.

A Magdalena s'han pogut estudiar prou bé aquests traçats gràcies a la xarxa de clavegueres que s'ha localitzat en diferents punts. Conservada en molt bon estat, ens confirma el fet que, malgrat algunes desviacions, el traçat actual del carrer Pi i Margall s'inicia en ple domini andalusí.

La resta d'estructures corresponents a la part domèstica del barri ens ha arribat molt malmesa, podent-se estudiar mitjanament bé una zona situada a l'angle sud-est de l'excavació.

Es tracta de diversos àmbits molt arrasats, entre els quals es distingeix un pati perfectament pavimentat amb lloses de pedra rectangulars, amb un pou central, quadrat i amb brocal rodó a nivell de paviment. Al voltant d'aquest espai, es distingeixen altres àmbits, un d'ells pavimentat amb morter, a mode de *pseudo-opus signinum*.

Com es veu, sembla tractar-se d'un moment de forta puixança econòmica, cosa que ve corroborada per la presència de grans lots de ceràmica amb produccions de luxe, tan locals com importats tant d'altres tallers andalusins, com d'altres zones extra-peninsulars.

L'activitat econòmica principal sembla ser l'agricultura, ja que s'han localitzat en el subsòl de les edificacions aproximadament 200 sitges, moltes d'elles amb restes materials, que abasten un període comprès entre els segles X i XII, període aquest que correspon al moment en què la família dels Banû Qasî dominen la ciutat i emprenen les tasques d'expansió urbana amb modificació de les seves línies defensives.

D) La conquesta cristiana de Lleida, a mans de les tropes de Ramon Berenguer IV, el 1149, provocà canvis importants en la zona de Magdalena, amb ocupació cristiana de les estructures andalusines i un trasllat forçat dels pobladors islàmics a d'altres indrets de la ciutat.

A partir d'aquest moment es documenta una forta activitat constructiva al jaciment, amb multiplicitat de reestructuracions i reconstruccions que se superposen. Així, mentre el nivell d'hàbitat anava creixent, les restes arquitectòniques antigues van rebre una forta actuació que en molts casos va arribar a un arrasament gairebé total.

Entre els segles XIII i XV es construeixen diversos habitatges de notables dimensions, que es caracteritzen per comptar en les plantes baixes, que són els nivells que s'han pogut estudiar, amb una complexa estructura arquitectònica amb moltes arcades de pedra ben escairada.

Aquest moment és de difícil lectura arqueològica, ja que l'activitat humana al llarg dels segles ha malmès i emmascarat notablement les estructures primitives. És evident, però, que el de Magdalena és un dels

barris amb més pes econòmic de la ciutat, on es documenta una puixant indústria tèxtil al llarg dels primers segles de domini cristià.

E) A partir del segle xv es documenta una crisi general, que també afecta al sector tèxtil, que provoca un canvi d'activitat econòmica enfocada plenament cap a l'agricultura. L'excavació ho documenta perfectament, ja que les cases són reestructurades i compartimentades de nou i s'hi afegeixen, creiem que cap a inicis del segle xvi, grans estructures que ens indiquen que l'activitat principal era el conreu, sobretot de la vinya, en documentar en moltes de les cases estudiades la presència de cellers amb el seu cup d'obra.

Aquestes cases, construïdes amb les tècniques més variades, s'han localitzat cobrint la totalitat del solar, havent pogut diferenciar-ne dos tipus ben determinats:

1. Cases de formes irregulars, amb dimensions variables dels àmbits que les configuren, amb reutilitzacions d'estructures d'èpoques anteriors i múltiples refaccions.
2. Cases rectangulars, de nova planta, d'aproximadament 7 m d'amplada i amb una fondària d'uns 20 m, de distribució semblant, amb una habitació d'entrada, en dos casos pavimentada amb mosaics de còdols posats a sardinell, representant motius geomètrics, florals o bé heràldics, i amb cellers centrals.

Les cases s'articulaven al llarg de carrers pavimentats amb còdols, continuació dels precedents islàmics, dels quals s'ha pogut estudiar el traçat de 3, que ens emmarquen una illa sencera de cases.

A mitjan segle xvii Lleida sofrí diversos setges dins de l'anomenada Guerra dels Segadors que provocaren la pràctica destrucció de tota la ciutat. Aquest fenomen s'observa perfectament a Magdalena, ja que trobem unes potents capes d'enderrocs, sota de les quals han aparegut gran quantitat de restes de l'època que ens permeten observar perfectament els objectes i activitats quotidianes de la Lleida del set-cents.

Alguna de les cases fou reconstruïda posteriorment, amb un lent procés de recuperació socio-econòmica que es veié aturat definitivament amb la gran destrucció de la Guerra de Successió el 1707, on la gran majoria de les cases del barri quedaren totalment destruïdes.

La zona objecte d'estudi restà com a zona fora de les noves muralles de la ciutat, i sotmesa per les servituds militars imposades per la defensa de Lleida dins del procés de fortificació que afectà notablement la configuració de la ciutat, amb la construcció de la ciutadella que ocupà tot el turó de la Seu, que fou convertida en caserna militar.

Aquests fets impediren la construcció durant molts anys fora de la línia defensiva, cosa que ha permès la bona conservació de les restes arqueològiques del seu subsòl fins a l'època actual, quan per necessitats de la ciutat s'ha previst la construcció de l'Auditori Municipal.